

ТВОРЧІ ЗАДАЧІ – ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Котлярова Л. Т., кандидат психологічних наук, доцент
кафедри образотворчого мистецтва

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

Анотація. В статті розглядаються методи розвитку творчих здібностей студентів. Визначається специфіка та природа творчої діяльності людини. Пропонуються рекомендації до практичних завдань, направлених на розвиток індивідуальних якостей особистості.

Ключові слова: творчі здібності, розвиток, мета, сприйняття, уявлення.

Аннотация. Котлярова Л. Т. Творческие задачи – предпосылка формирования учителя изобразительного искусства. В статье рассматриваются методы развития творческих способностей студентов. Определяется специфика и природа творческой деятельности человека. Предлагаются рекомендации к практическим заданиям, направленным на развитие индивидуальных качеств личности.

Ключевые слова: творческие способности, развитие, цель, восприятие, представление.

Annotation. Kotlyarova L. T. Creative tasks are pre-condition of forming of teacher of fine art. The methods of development of creative capabilities of students are examined in the article. A specific character and nature of human creative activity is determined. Recommendations to the practical tasks, directed to the development of individual qualities of personality are offered.

Keywords: creative capabilities, development, purpose, perception, imagination.

Актуальність теми. Постановка проблеми. Виходячи з потреб суспільного розвитку, основною проблемою вищих учбових закладів слід вважати розвиток особистості майбутнього вчителя, підвищення його загальної та психологічної культури, формування творчої індивідуальності.

Вітчизняні психологи у своїх працях підкреслювали, що навчання повинно бути спрямоване не лише на повідомлення знань або формування вмінь і навичок, а й на розвиток пізнавальної діяльності особистості, її індивідуальних властивостей.

З нашої точки зору, найбільш суттєвим у процесі підготовки вчителя образотворчого мистецтва є розвиток його творчого мислення.

Як відомо, основна функція творчого мислення - це розв'язання проблем або "проблемних ситуацій". Вона реалізується у процесі рішення різноманітних творчих задач. Тому рішення задач є основним видом діяльності, у процесі якого відбувається формування й розвиток, а також виявлення вже сформованих якостей мислення спеціаліста-художника.

Мета статті. Нас цікавило, як індивідуальні властивості розумової діяльності студентів (самостійність, оригінальність, гнучкість та ін.) проявляються при рішенні творчих задач образотворчого характеру, прослідкувати, як майбутні вчителі при розв'язанні образотворчої задачі виділяють нові зв'язки, відношення, переходять до нового, творчого рішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пізнавальна активність студента найбільш яскраво виявляє себе у процесі засвоєння знань, які, в свою чергу, залежать від ступеня сформованості індивідуальних властивостей творчого мислення, які можна простежити при рішенні пізнавальних задач образотворчого мистецтва. Процес розв'язання образотворчих задач слід розглядати як складну взаємодію зовнішніх і внутрішніх умов розумової діяльності.

На сьогоднішній день існує декілька підходів як до розуміння терміна “творча задача”, так і до її реалізації. У своїй роботі ми спираємось на визначення Г. А. Балла про те, що задача є ситуація, яка вимагає від суб'єкта певних дій.

Постановка творчої задачі може здійснюватись на різних етапах підготовки спеціалістів. При поясненні нового матеріалу, під час перевірки засвоєння знань, на етапі застосувань знань на практиці. Рішення творчих задач вимагає не простого відтворення побаченого в тій формі, в якій воно використовувалося художниками у попередньому досвіді, а зміни пластичного рішення або способу виконання (колір, технічні прийоми, засоби композиції тощо).

Що означає вирішити творчу задачу? Це означає розглянути конкретну ситуацію, співставити відоме з невідомим, виділити певні правила та пластичні закономірності побудови композиції. Вирішення такої задачі не базується на застосуванні певного загального правила та підведення його до приватних її особливостей. Під час вирішення ми завжди оперуємо знаннями, що були раніше засвоєні. Але це оперування знаннями не є їх простим відтворенням у тому вигляді, у якому вони засвоєні. Вони видозмінюються, відбувається творча трансформація понять, що найбільше потрібні для вирішення цієї задачі.

Формування творчої особистості педагога потребує забезпечення його новими методами і формами навчання та виховання. В зв'язку з цим професійне мислення у майбутнього вчителя образотворчого мистецтва ми намагались сформувати на основі диференційованого підходу, враховуючи пізнавальні можливості студентів, їх творчі задатки у процесі навчання.

Образотворчу задачу неможливо вирішити поза виконанням певних операцій творчого мислення: аналізу, порівняння абстракції тощо. Конкретний зміст цих операцій залежить від змісту самої задачі і від того, якою мірою володіє цими методами художник, що вирішує задачу з живопису чи малюнку.

Аналіз процесу рішення тієї чи іншої роботи представляє виділення шляхів вирішення, котрими користуються різні майстри, що є дуже важливим під час підготовки спеціалістів, яким ще треба оволодіти таємницями професійної майстерності.

Образотворчі задачі бувають різних типів. Кожна з них має свої цілі, виконує певну функцію. Існують різні вимоги щодо їх вирішення, але всі вони спрямовані на розвиток творчої активності майбутнього спеціаліста.

Ми у своїй роботі детально зупинимося на розвитку особистості за допомогою творчих задач. Між творчими задачами розуміють задачі, які вимагають самостійної комбінації раніше засвоєних та узагальнених засобів або створення суб'єктивно нових способів вирішення задачі. Які ж вимоги

повинні ставитися до творчих задач, що використовуються для розвитку особистості майбутнього художника?

По-перше, за характером змісту та тематичної послідовності своїх компонентів задача повинна відповідати вимогам програми та включати елементи міжпредметних зв'язків (кольорознавство, креслення, перспектива, матеріалознавство тощо).

По-друге, система творчих задач повинна будуватися за принципом поступового ускладнення не тільки використаних для рішення кожної задачі знань, умінь та навичок, але й рівня комбінаторних операцій зі знаннями та умениями, що необхідні для винаходу шляхів рішення кожної такої задачі.

По-третє, складність задач і їх об'єкти повинні відтворювати специфіку предмета (малюнок, живопис, композиція) та вимоги до них.

Нами було проведено експериментальне дослідження, спрямоване на вивчення індивідуально-психологічних властивостей творчого мислення студентів 3-4 курсів у ході виконання образотворчих задач.

У дослідженні нами були використані завдання різного рівня складності, спрямовані на виявлення самостійного, послідовного, оригінального мислення. При виконанні образотворчих завдань студенти повинні були самостійно вирішувати композицію зображення на аркуші паперу чи полотні, в певній послідовності передавати характерні властивості предметів чи явищ навколишнього середовища, вміти знаходити щось своє, оригінальне, проявити пошук. При оцінюванні завдання враховувались такі критерії, як самостійність композиційного пошуку зображення, оригінальність загального задуму, гнучкість у використанні різних засобів виконання, творча реалізація замислу живописними чи графічними засобами.

Спостереження за розв'язанням образотворчих задач свідчать, що значна частина студентів прихильна до стереотипності при розв'язанні пізнавальних задач. Це обумовлено тим, що вони не вміють аналізувати задачу, виділяти в ній суттєве. Внаслідок цього у багатьох майбутніх вчителів виявляється нездатність до самостійного аналізу, до визначення різних підходів при рішенні живописних чи графічних задач, до застосування відомих їм знань у новій ситуації.

На основі одержаних результатів було виділено три рівні виконання пізнавальних задач: високий, середній і низький.

До високого рівня ми віднесли студентів, які виконували завдання графічного і живописного характеру самостійно, нестандартно. Умовно ми назвали такі завдання творчими.

Студенти, віднесені до середнього рівня, виконували завдання на основі зразка, виявляючи певну оригінальність. Ці завдання ми назвали репродуктивно-творчими.

Нарешті, низький рівень – це роботи тих студентів, які в своїх роботах лише на репродуктивному рівні відтворювали те, що вони сприймали. Ці завдання ми назвали репродуктивними.

Отримані результати свідчать, що при розв'язанні пізнавальних задач образотворчого характеру у майбутніх вчителів по-різному проявилися індивідуальні властивості розумової діяльності.

Встановлено, що на формування творчого підходу при виконанні образотворчого завдання впливають: творча уява, спостережливість, інтуїція, гнучкість, самостійність, оригінальність мислення.

Наші спостереження за проявом індивідуальних якостей мислення на практичних заняттях з малюнку та живопису свідчать, що низька якість знань у групах другого і третього рівня – це наслідок того, що спостерігається використання відомих засобів розв'язання пізнавальних задач образотворчого характеру, стереотипність мислення. Певна частина майбутніх фахівців не усвідомлює, не бачить різних засобів рішення образотворчої задачі, не намагається їх шукати. Досвід свідчить, що всі вищезазначені недоліки мисленої діяльності породжують пасивність, інертність і не сприяють професійному розвитку.

З метою усунення зазначених недоліків при засвоєнні знань образотворчого циклу студенти (ураховувалися їх індивідуальні властивості) були розділені на три групи і в процесі навчання у кожній з груп був застосований оптимальний варіант навчальної діяльності.

Робота з цими групами полягала в тому, що для кожної з них були розроблені спеціальні завдання з установкою на поступовий перехід від нижнього рівня до вищого, а також були використані такі активні методи навчання:

1. Використання на заняттях завдань, розрахованих на короткострокове сприйняття натури. Рішення таких пізнавальних задач привчає майбутнього фахівця до критичного самоаналізу, розвиває оригінальність мислення, допомагає набути вміння швидко приймати рішення та за короткий час реалізовувати свій задум.

2. Розв'язання на практичних заняттях з малюнку та живопису таких пізнавальних задач, які вимагають від студента аналізу і розуміння теоретичного матеріалу, вміння шукати оригінальне рішення.

3. Аналіз кожного етапу виконання образотворчої задачі (груповий огляд завдань) з урахуванням таких критеріїв: композиція розміщення зображення, конструктивна побудова форми, оригінальність способів об'ємного моделювання форми. Такий вид роботи спрямований на формування критичного самоаналізу, поглиблює практичну підготовку майбутнього вчителя.

4. Використання майбутнім спеціалістом короткочасних нарисів і замальовок, які формують різні підходи до виконання образотворчої задачі, самостійність мислення.

5. Підготовка і проведення оглядів самостійних творчих робіт у групах і між групами за планами домашніх завдань. Ця робота спрямована як на розвиток умінь і навичок самостійної роботи студента, так і на формування творчих якостей його особистості.

6. Постійний зв'язок майбутніх вчителів зі школою. Під час безперервної практики студенти оволодівають вмінням керувати діяльністю учнів під час розв'язання ними пізнавальних задач образотворчого характеру.

Вирішальне значення у процесі навчання мав індивідуальний підхід викладача до студентів різних груп. При цьому важливе місце у двосторонньому процесі навчання відводиться позиції студента, а саме пізнавальній активності і самостійності при виконанні завдань образотворчого характеру. Одночасно було наголошено на ті якості особистості, які відіграють важливу роль у формуванні професійного мислення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

На основі визначення творчих задач, вимог до їх рішення сформулюємо деякі загальні особливості щодо відбору задач, які найкраще можуть сприяти розвитку творчого мислення майбутнього художника:

- Творчі задачі повинні бути обов'язково проблемними, повинні вимагати для свого рішення не тільки простого використання готових знань та навичок, засвоєного способу дій, а й активних пошуків найбільш раціональних засобів вирішення, що розвивають ініціативу, самостійність, творчі якості особистості;

- Вони повинні відтворювати широкий зміст. Це означає, що рішення творчих образотворчих задач передбачає не тільки використання спеціальних, професійних знань, але й застосування знань з навчальних, психолого-педагогічних та соціальних дисциплін;

- Творчі задачі повинні відтворювати особливості спеціальності, бути максимально наближеними до практичної діяльності майбутнього професіонала.

У результаті рішення таких творчих задач формується та розвивається творче мислення, яке так необхідне спеціалістам. Творче мислення представляє складну систему розумових операцій, які направлені на пізнання нового, невідомого, суттєвого і визначного у теорії та практиці.

Реалізація творчих завдань у їх оптимальному поєднанні сприяє формуванню умінь застосовувати знання у нестандартних ситуаціях, знаходити оригінальні способи вирішення проблем, використовувати інтуїцію, самостійність, оригінальність мислення як складову частину творчості. Постановка пізнавальної задачі образотворчого характеру з метою організації учбового матеріалу та пізнавальної діяльності учнів сприяє виникненню у них широкого орієнтування у матеріалі, що вивчався, дозволяє побачити всю проблему в цілому, організовує окремі дії в систему взаємопов'язаних дій.

На наш погляд, все це сприяє професійній підготовці майбутнього вчителя: він не тільки оволодіває практикою розв'язання пізнавальних задач з малюнку та живопису, теоретичним матеріалом, а й набуває вмінь і навичок керівництва процесом рішення образотворчих задач у школі.

Аналіз анкетування і бесіди зі студентами, наслідки педагогічної практики дозволяють зробити висновок про доцільність впровадження такої організації навчально-пізнавальної діяльності, яка підвищує не лише якість

знань у студентів, а й привчає їх до багатопланового аналізу виконаних задач, сприяє підвищенню рівня знань, професійній підготовці майбутнього вчителя в цілому.

Таким чином, при підготовці спеціалістів образотворчої діяльності необхідно акцентувати увагу на формуванні не тільки розумової діяльності, а й перш за все, на розвиток творчого мислення, що, у свою чергу, сприяє формуванню як інтелектуальних, так і професіональних якостей особистості.

Висновки. Рішення творчих задач сприяє формуванню індивідуальних якостей розумової діяльності вчителя образотворчого мистецтва. До них належать:

1. Проблемний характер підходу до явищ, що вивчаються.
2. Сміливість, оригінальність і обґрунтованість у висуненні проблем, їх постановці.
3. Ясність розуміння творчих питань, що поставлені, точність у визначенні особистого рішення.
4. Активізація пізнавальних процесів, які у дослідженнях предметів є найвизначнішими, гнучкість під час постановки і рішення питання, використання різних методів та засобів, котрі сприяють найпродуктивнішому рішення творчої задачі.
5. Динамічність рішення – уміння швидко, творчо орієнтуватися під час виконання завдання. З'ясувати, на які аспекти проблеми треба звернути увагу. Швидкість реагування на ситуацію, що вивчається, і виявлення головного.
6. Широта мислення – це діапазон його можливостей, які виявляються у продуктивності творчої роботи під час рішення багатьох проблем.
7. Глибина мислення може бути виражена у виявленні найважливіших якостей та відношень між предметами та явищами, глибина розкриття обраної теми.
8. Зв'язок конкретного та абстрактного, наочного та абстрактно теоретичного і практичного мислення у творчій діяльності.
9. Зв'язок знань та умінь – раціональне їх використання у практичній творчій роботі.
10. Творча думка у з'ясуванні проблеми, пошукова діяльність.
11. Індивідуальні характеристики особистості у зв'язку аналізу та синтезу під час творчої діяльності.
12. Самостійність задуму у творчій діяльності складається у поставленні та розвитку теоретичних положень, що висунуті у розробці нових засобів та у застосуванні одержаних результатів під час творчої діяльності.
13. Систематичність мислення, вміння привести до системи отримані результати, виявити головне та другорядне. Знайти критерії теоретичної чи практичної класифікації явищ, результатів практичної роботи, вміння робити узагальнюючі висновки.

Література:

1. Возрастные и индивидуальные особенности образного мышления учащихся / Под ред. И. С. Якиманской. М.: Просвещение, 1989. – 217 с.
2. Грузенберг С. Психология творчества. Введение в психологию и теорию творчества. Минск, 1923. – 167 с.
3. Давыдов В. В. Психологические проблемы воспитания и обучения подрастающего поколения // Вопр. психологии. – 1977. – № 5. – С. 35-47.
4. Игнатьев Е. И. Психология изобразительной деятельности детей. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 175 с.
5. Пономарьова Р. А., Василевська А. М. Розвиток технічного творчого мислення у підлітків та юнацтва. Київ, 1982.
6. Пономарьов Я. А. Дослідження проблем психології творчості. М.: АН РСРС Інститут психології, 1983.
7. Пономарьов Я. А. Психологія творчого мислення. М.: АПШ РСФСР, 1960.
8. Страхов І. В. Психологія творчості. Саратов, 1968.
9. Фрідман Л. М. Логіко-психологічний аналіз шкільних навчальних задач. М, 1977.
10. Єсаулов А. Ф. Психологія рішення задач. М, 1972.

Надійшла до редакції 07.10.2008